

MATILDA PARLLAKU

**VËZHGIM MBI GJENDJEN E PËRDORIMIT TË PIKËSIMIT
NË VENDIMET E GJYKATËS KUSHTETUESE**

Hyrje

Gjykata Kushtetuese, vendimet e së cilës do të marrim në analizë në aspektin gjuhësor, nuk përfshihet në sistemin gjyqësor shqiptar, ajo nuk është një nga shkallët nëpër të cilat kalon një çështje për shqyrtim. “Gjykata Kushtetuese zgjidh mosmarrëveshjet kushtetuese dhe bën interpretimin përfundimtar të Kushtetutës”¹. Marrja e vendimeve kolegjiale nga kjo gjykatë dhe shpallja e tyre sipas përcaktimeve të nenit 72² të ligjit, në bazë të të cilit funksionon ajo, japin informacion të mjaftueshëm për të kuptuar fazat nëpër të cilat kalohet, deri në botimin e secilit prej vendimeve që bëhet publik e hyn në fuqi.

Këto tekste ligjore – vendimet – pjesë përbërëse e një grupi tekstesh ku hyjnë edhe *ligjet, dekretet, kodet, rregulloret, udhëzimet, urdhrat* etj., nga një vështrim asnjans, janë mjete ndihmëse, të cilave u referohen profesionistët e së drejtës për të zgjidhur çështje të caktuara gjatë praktikës gjyqësore. Mes këtyre lloj tekstesh, vendimet gjyqësore janë akte të zbatimit të veçantë të së drejtës.

¹ Neni 2, Funksioni i Gjykatës Kushtetuese, (*ndryshuar me ligjin nr. 99/2016, neni 2*) i Ligjit Nr. 8577, datë 10.2.2000 (*ndryshuar me ligjin nr. 99/2016*) “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë”

² 1) Bisedimet si dhe votimi i vendimit bëhen pa praninë e personave të tjerë. 2) Vendimet e Gjykatës Kushtetuese merren me shumicën e votave të të gjithë gjyqtarëve të saj. Abstenimi nuk lejohet. 6) Vendimi i Gjykatës Kushtetuese shpallet i arsyetuar. 8) Gjyqtari që mbetet në pakicë ka të drejtë të arsyetojë mendimin e tij që i bashkohet vendimit dhe botohet bashkë me të. *Neni 72 Marrja e vendimit dhe shpallja e tij* (*ndryshuar pika 6 me ligjin nr. 99/2016, neni 67*) i Ligjit Nr. 8577, datë 10.2.2000 (*ndryshuar me ligjin nr. 99/2016*) “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë”

Duke qenë vendimmarrje e një grupi njerëzish që, vërtet janë pjesë e një grupi shoqëror që i bashkon profesioni, por që kanë të drejtë të shprehin mendime e qëndrime të ndryshme, ato përfshijnë edhe mendimin e shprehur të pakicës (në rast të një mendimi të kundërt me atë të shumicës) dhe japin një kuadër më të plotë të fakteve të shqyrtuara dhe dokumentacionit të marrë në analizë.

Çdo dokument i dorëzuar me shkrim, si nga palët, ashtu edhe nga këshilltari i gjyqtarit relator është në funksion të marrjes së vendimit dhe u shërben gjyqtarëve gjatë bisedimeve përpara dhënies së vendimit.³

1. Gjuha e së drejtës si gjuhë e specializuar e një shtrese shoqërore

Gjuha e specialitetit është gjuha e një grupi të caktuar shoqëror. E tillë është edhe gjuha e së drejtës (sikurse gjuha e ekonomistëve, mjekëve etj.) që shtrihet në përdorim tek i gjithë grupi i juristëve. Në këtë kuptim, kjo është arsyeja që tekstet e së drejtës janë lehtësisht të kuptueshme nga bashkësia shoqërore, anëtarët e së cilës janë të mësuar me atë kod të përpunuar të gjuhës së folur e të shkruar, që gjatë periudhës së studimeve e në vijim, gjatë ushtrimit të profesioneve që burojnë nga ai i juristit.

A. Martinet, për zhvillimin e gjuhës është shprehur se ajo varet nga nevojat komunikative që ka grupi që e përdor dhe, këto të fundit (nevojat) lidhen drejtpërdrejt me zhvillimin intelektual, shoqëror dhe ekonomik të tij.⁴

³ Veprimet pas zhvillimit të seancës dhe para marrjes së vendimit: (1) Pas përfundimit të seancës plenare, para fillimit të diskutimit për marrjen e vendimit, gjyqtarëve u vihet në dispozicion:

(a) Opinioni me shkrim i këshilltarit të gjyqtarit relator, i cili konsiderohet pjesë e dosjes dhe ruhet në arkivin e institucionit;

(b) Mendimet me shkrim të pjesëmarrësve në gjykim të paraqitura gjatë seancës plenare;

(c) Dokumente e prova shkresore të dorëzuara nga palët në përfundim të seancës plenare, të cilat çmohen së kanë rëndësi për zgjidhjen e çështjes.

(2) Gjyqtarët menjëherë pas përfundimit të seancës mblidhen për të marrë vendimin mbi çështjen konkrete. Në rast se nuk arrihet të merret vendim, diskutimi shtyhet në një datë tjetër.

Koha në dispozicion të gjyqtarëve për përgatitjen e çështjes dhe diskutimin përfundimtar të saj, caktohet nga Kryetari në varësi të natyrës së çështjes, rëndësisë dhe vështirësisë që ajo paraqet. në: *Rregullore e brendshme për funksionimin e Gjykatës Kushtetuese* “Mbi gjykimin kushtetues dhe funksionimin e administratës, Rregulla procedurale mbi gjykimin kushtetues”. Kreu IV, neni 10, f. 6.

Tekstet e vendimeve të Gjykatave, me të gjitha karakteristikat e tyre, janë rezultat i një vendimmarrjeje të një kategorie folësish e përdoruesish të gjuhës në nivelin diastratik, që, në fakt, është një aks shoqëror. Ato i përkasin një klase shoqërore aq të veçantë, si për nga edukimi, arsimimi, niveli ekonomik, pra bëhet fjalë për sociolekte, që grupojnë ligjërimin e veçantë të një grupi shoqëror, kulturor apo profesional të caktuar.⁵

Duke u bazuar në përcaktimin e variantit diastratik⁶ si gjuhë që përdoret mes grupeve të niveleve të ndryshme shoqërore e gjuhësore si p.sh., gjuha e të pasurve kundrejt asaj të të varfërve, gjuha e mjekëve kundrejt asaj të juristëve etj., secili prej këtyre regjistrave⁷ të ndryshëm të komunikimit ka veçoritë e veta gjuhësore. Veçoria e gjuhës së këtij grupi shoqëror (juristëve gjyqtarë) qëndron në përdorimin e një terminologjie, fjalori juridik të veçantë dhe në tiparet specifike të një ligjërimi juridik.

Në këtë kuptim kërkesa kryesore është që paraqitja gjuhësore e tyre jo vetëm të bëhet me përpikëri, por edhe të përfshijë të gjitha rastet e mundshme, me qëllim që të mos lindë rreziku për një interpretim tjetër, të gabuar, arbitrar, të qëllimshëm, apo të lejohet shkelja me paramendim.

Funksioni stilistik i ligjërimin të këtyre teksteve është kumtues dhe parashkrues, duke e bërë të detyrueshëm zbatimin e tyre. Sipas Xh.

⁴ R. Ismajli, “Që në fillim mund të thuhet se zhvillimi i një gjuhe është në varësi nga zhvillimi i nevojave komunikative të grupit që e përdor. Natyrisht zhvillimi i këtyre nevojave është në lidhje të drejtpërdrejtë me zhvillimin intelektual, shoqëror dhe ekonomik të këtij grupi. në A. Martinet, *Elemente të gjuhësisë së përgjithshme* (botimi i tretë i rishikuar), përktheu e përshtati Sh. Botuese Dituria, Tiranë, 2002, f. 147.

⁵ “Përveç gjuhës standarde, në të gjitha bashkësitë shoqërore, ka edhe varietete gjuhësore që quhen dialekte, nëse dallimi bëhet mbi baza gjeografike, sociolekte, në qoftë se mbështetemi mbi baza shoqërore”, shih Shkurtaj, Gj., *Sociolinguistika*. Botimet Toena, SHBLU, Tiranë, 1999, f. 167.

⁶ www.quora.com, përgjigje e datës 8 nëntor 2013, konsultuar së fundi, më 24.03.2018.

⁷ Nocioni i regjistrin i trajtuar nga Halliday dhe bashkëpunëtorët e tij McIntosh dhe Strevens mbështetet në faktin që “... çdo folës zotëron disa varietete gjuhësore, të cilët i përdor në mënyrë alternative: “*The variety according to use is REGISTER*” në Halliday, M.A.K., McIntosh, A. & P. Strevens *Readings in the Sociology of Language*. edited by J. Fishman, La Haye, Mouton, 1972, f. 141. Regjistrat dallojnë nga njëri-tjetri në aspektin formal d.m.th. nga tipare leksikore e sintaksore.

Lloshit, tekstet ligjore shkruhen duke u kujdesur më shumë që të mos keqkuptohen, sesa që të kuptohen.⁸

2. Natyra e teksteve të Vendimeve dhe rëndësia e një pikësimi të saktë

Meqenëse vendimet janë përgjigje ndaj kërkesës së paku të njëjës palë dhe kundërpërgjigjes së palës tjetër, është më se e shpjegueshme që struktura e tyre të përbëhet nga përgjigjja që përfshin edhe pyetjen, kërkesën që i është drejtuar nga njëra nga palët.

Një vendim gjykatë, edhe këto të Gjykatës Kushtetuese, përfshin në tekstin e shkruar etapat nëpër të cilat ka kaluar para shpalljes së vendimit të dhënë, konkretisht: njohje me çështjen, lexim/shqyrtim i dosjes, përmbledhje e fakteve, përballje me provat, trajtim i çështjes, argumentim i vendimit, dhënie e përfundimit etj.

Secila prej këtyre etapave pasqyrohet me ndërtime sintaksore sipas natyrës së mjeteve gjuhësore që kërkon paraqitja e secilës prej tyre dhe, për këtë arsye, kërkohet përdorimi i një pikësimi të saktë për të shmangur moskuptimin, keqkuptimin apo interpretimin e dyfishtë.

Në një vështrim më specifik, nga pikëpamja teknike, me këto tekste merren hartuesit, persona të specializuar për këtë qëllim.

Nga këndvështrimi i gjuhëtarit, këto tekste nuk shihen vetëm në anën e tyre formale, por edhe nga ana përmbajtjesore me qëllim që të kuptohet domethënia që transmetojnë ato, nëpërmjet mjeteve gjuhësore.

Për faktin se është i njohur roli mjaft i rëndësishëm i pikësimit për saktësimin e kuptimit të tekstit ku përdoret; puna që ai kryen në qartësimin e raporteve ndërmjet ideve dhe pasqyrimin të tyre në të shkruar; ndihma që jep në vendosjen e kufijve të pushimeve gjatë leximit, luhatjeve të zërit etj. nëpërmjet shenjave me të cilat përfaqësohet në të shkruar etj., falë edhe procesit të detyrueshëm të redaktimit⁹ para shpalljes së vendimeve, nuk duhet të ketë gabime të asnjë natyre, sidomos përmbajtjesore, logjike,

⁸ Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Botimi i dytë, SHBLU, Tiranë, 2001, f. 204. Të njëjtin konceptim për regjistrin jep dhe Hudson, i cili shprehet se “*Termi regjistër është shumë i përhapur në sociolinguistikë dhe u referohet “varieteteve në raport me përdorimin” duke cituar në këtë mënyrë emrat e autorëve tek të cilët e ka gjetur këtë koncept (Cheshire 1992; Downes 1994; Biber 1988).*

⁹ Projektvendimi diskutohet dhe miratohet nga të gjithë gjyqtarët. Para se të shpallet, vendimi i nënshtrohet redaktimit përfundimtar nën mbikëqyrjen e relatorit ose këshilltarit. *Po aty*, neni 12, f. 8.

kuptimore, për të cilat janë më të vëmendshëm, por as gabime drejtshkrimore e aq më pak të pikësimit, sidomos kur ky i fundit ndikon në logjikën e kuptimit të vendimit.

Pikësimi në këto lloj tekstesh u shtohet karakteristikave të tyre si tekste argumentuese që kanë formula jopersonale, me ndërtime pësore, gjithçka që mundëson shuarjen e konflikteve. Në një manual për hartimin e ligjeve dhe akteve nënligjore¹⁰, ndër rekomandimet e tjera që jepen në lidhje me procesin legjislativ, kodifikimin, teknikën e hartimit të tyre etj. theksohet roli përforcues (dhe jo kryesor) që ka pikësimi në kuptimin e këtyre lloj teksteve.

Duke iu referuar praktikës së mirë që, në hartimin e legjislacionit të mos mbështetesh në shenjat e pikësimit për të shprehur kuptimin ligjor, në manual thuhet me të drejtë se, një përdorim i gabuar i shenjave të pikësimit, mund të krijojë pasoja të mëdha ligjore.

Fakti që pikëçuditja është thuajse e përjashtuar nga përdorimi dhe që pikëpyetja është pak e përdorur, tregon për rolin neutralizues të pikësimit dhe të mënjanimi të pasioneve.

Objekt i shqyrtimit të detajuar në këtë punim do të jetë përdorimi i presjes në këto tekste ku, ndryshe nga pohimi i përgjithshëm që në tekste të tilla ka një kufizim në përdorimin e shenjave të pikësimit, në korpusin e vendimeve të marra në analizë i kemi gjetur të përdorura në masë të madhe dhe thuajse të gjitha shenjat e pikësimit, edhe pse është i njohur karakteri neutral i këtyre teksteve.

3. Pikësimi me konektorët dhe fjalët e togjet e ndërmjetme tek Vendimet

Secili prej Vendimeve (jo vetëm prej këtyre që kemi marrë në analizë) është një arsyetim, argumentim për realizimin e të cilit përdoren

¹⁰ Është praktikë e mirë e hartimit të legjislacionit të mos mbështetesh në shenjat e pikësimit për të shprehur kuptimin e tekstit ligjor. Nëse kuptimi i ligjit mbështetet vetëm tek shenjat e pikësimit, një gabim i këtyre shenjave ose mosvendosja e një shenje të saktë pikësimi mund të krijojë pasoja ligjore të mëdha. Shenjat e pikësimit duhet të përdoren vetëm për ta përforcuar kuptimin. Kur hartuesi është mbështetur tek shenjat e pikësimit për të shprehur kuptimin, do t'i duhet të rishqyrtojë gjatësinë dhe strukturën e fjalisë, rendin e fjalëve dhe të përpiqet të ndryshojë këta elementë për të dhënë kuptimin më qartë. Khs. *Manual i hartimit të ligjeve. Një udhërrëfyes për procesin legjislativ në Shqipëri*. Programi CARDS i Bashkimit Evropian për Shqipërinë, Sh.B. Pegi, Tiranë, 2010, f. 113.

konektorët logjikë, si elemente gjuhësore tekstuale sipas gjuhësisë së tekstit. Nisur pikërisht nga një vlerësim i rolit të konektorëve logjikë¹¹ si:

“i ngjashëm me atë të shenjave të pikësimit, meqë ata ndihmojnë në afrimin ose ndarjen e njësive të njëpasnjëshme të një teksti, duke plotësuar në këtë aspekt funksionin e shenjave të pikësimit”¹²,

pa u zgjatur në trajtimin e tyre rast pas rasti (çka nuk është objekt i studimit tonë) në këtë punim, janë vështruar vetëm në aspektin e pikësimit që i shoqëron gjatë lidhjes që ata realizojnë ndërmjet fjalive brenda paragrafëve e, sidomos, në atë ndërmjet paragrafëve, duke zëvendësuar në jo pak raste shenjën e pikësimit, kur kalohet nga periudha në paragrafë.

Meqenëse gabimet që konstatuam në përdorimin e konektorëve logjikë në këto lloj tekstesh ishin në numër jo shumë të madh, sepse vetëm në pak raste (të cilat as nuk cenonjë përmbajtjen e vendimeve) mungojnë presjet, madje edhe këtu me kufizimin e pozicionit në mes të fjalisë, po mjaftohemi vetëm me konstatimin që lidhet me natyrën dhe funksionin stilistik të tyre, çka kushtëzon edhe përdorimin, jo gjithnjë sintaksor, të pikësimit.

Ata përsëriten, pothuajse në çdo vendim, në krye të çdo paragrafi duke ndihmuar që argumentimi për ndërmarrjen e veprimit të bëhet duke u mbështetur në diçka, duke e lidhur me diçka të vendosur, të ligjëruar, të pranuar, pra duke e sjellë në fillim si arsye.¹³ Kjo justifikon përdorimin e tyre, në pozicione të përcaktuara, për shkak të referimit ndaj përmbajtjes së paragrafit të mëparshëm dhe për të realizuar vijimësinë logjike të kuptimit, si edhe atë sintaksore të strukturës tipike të këtyre vendimeve.

U jemi referuar konektorëve, meqenëse si elemente themelore të argumentimit¹⁴, studiohen në kufij më të gjerë (për lidhje paragrafësh) sesa

¹¹ Dy nga studimet e para lidhur me konektorët janë ato të Van Dijk-ut dhe Halliday / Hasan-it, (Halliday / Hasan, *Cohesion in English*, London, Longman, 1976) ku konektorët trajtohen duke marrë si kriter vetëm aspektin semantik të tyre. Cituar sipas Klodeta Dibra – Nonda Varfi, *Gjuhësi teksti*, Sh. B. Albatros, SHBLU, 1999, f. 90 dhe shënimi 121 në fund të faqes. “...konektorët tekstualë rimarrin kuptimet e shprehura në paratekst dhe më rrallë në pastekst (po aty, f. 91.)

¹² L. Gjata, *Teksti argumentues* (Analizë dhe përjasje në gjuhën shqipe dhe frënge), GEER, Tiranë, 2010, f. 92.

¹³ Lloshi, Xh. *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Botimi i dytë, SHBLU, Tiranë, 2001, f. 208.

¹⁴ Theksojmë këtu që aspekti sipas të cilit i kemi vështruar konektorët logjikë në këtë studim ka të bëjë me funksionin e tyre për realizimin e argumentimit, por duhet ë theksojmë se ata janë të njohur si një mekanizmat kryesorë të ndërtimit të

fjalët a togjet e fjalëve të ndërmjetme që, sipas sintaksës tradicionale¹⁵, karakterizohen nga 2 tregues formalë të kuptimit dhe të funksionit të tyre të veçantë, pikërisht, a) mungesa e lidhjes sintaksore me fjalinë dhe b) intonacioni i veçantë.

Edhe sipas këtij këndvështrimi, nga 6 grupet e njohura të klasifikuara sipas kuptimit, në përmbajtjen e këtyre vendimeve kemi konstatuar të jenë përdorur kryesisht ato që shprehin: a. lidhjen logjike ndërmjet pjesëve të kuptimit dhe një kumtimi të mëparshëm; b. Shkallën e rëndësisë së një fakti; c. Shkallën e vërtetësisë së kuptimit, kryesisht të vendosur në krye të paragrafëve, por edhe në mes: *në këtë aspekt, në këtë mënyrë, në këtë kontekst, në këtë kuptim, në këtë drejtim, në këtë kuadër, nga ky këndvështrim, në këndvështrimin e, nga një vështrim, për sa më sipër, në ndryshim nga sa më sipër, nisur nga sa më sipër, nisur nga këto arsye, mbi këtë bazë, në terma praktikë, në argument të kundërt, së pari, së dyti, së fundi, e para, e dyta, në radhë të parë, si rrjedhojë, për pasojë, por, megjithatë, pra, prandaj*, (të dyja tregojnë që arrihet në një përfundim apo tregohet pasoja e asaj që paraqitet në tekstin e mëparshëm), *sigurisht, sidoqoftë, sa më sipër, krahas kësaj, sa më lart, veç sa më lart, siç pranohet nga, lidhur me këtë, lidhur me çështjen, nga njëra anë, nga ana tjetër*, (që përdoren gjithmonë bashkë në një paragraf për të njoftuar dy argumente dhe për të zhvilluar dy teza), *sipas saj, si i tillë, në esencë, në thelb, përveç të tjerave, në vijim të logjikës, para së gjithash, për më tepër, ç'është më e rëndësishmja etj.*

Gjatë analizës së këtyre teksteve për pikësimin, në lidhje me përdorimin e konektorëve logjikë apo të fjalëve e togjeve të ndërmjetme, shkelja e rregullës¹⁶ nuk kishte të bënte me llojin e shenjës së pikësimit që i shoqëron ato në fjali si në krye, ashtu edhe në mes apo rrallë, në fund të paragrafit (në të gjitha rastet ishte presje). Por, në rastin e përdorimit të tyre (konektorëve e fjalëve të ndërmjetme) në mes të fjalisë, periudhës a paragrafit, presja jo gjithmonë është përdorur në të dyja anët, ka presje

kohezionit të tekstit (L. Mëniku, *Konektorët e tekstit në gjuhën shqipe*, Monografi, Albas, Tiranë, 2014, f. 12.)

¹⁵ ASHRSH, IGJL, *Gramatika e gjuhës shqipe II, Sintaksa*. 1996, f. 366–378.

¹⁶ “Ndahen me presje kur hyjnë në përbërjen e një fjalie në fillim, në fund ose në mes të saj, fjalët a togjet e fjalëve jashtë lidhjeve të veçanta sintaksore me gjymtyrë fjalie”, khs. ASHRSH, IGJL, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*. Tiranë, 2002, f. 47.

vetëm pas togut të fjalëve të ndërmjetme ose konektorit, kur, në fakt, ata duhet të vendosen mes presjesh në këtë pozicion.

Ai para së gjithash, duhet gjykuar në qëllimin e në pasojat që sjell për rendin juridik e pastaj mund të pasojnë konsideratat. (Vendimet: 80)

Presjet mungojnë ndonjëherë edhe mes fjalive në periudhat ku ato bashkohen me lidhëzat bashkërenditëse kundërshtore **por**, apo dyshe: **jo vetëm ... por edhe**:

Për pakicën, mbrojtja efektive duhet të jetë prezent jo vetëm në largimet nga puna por edhe në rastet e tjera (në dukje disiplinore por në thelb represive) si transferim për një periudhë njëvjeçare e sidomos transferimi në një rreth të një kategorie më të ulët (që në terrenin faktik është konvertuar me largim nga puna). (Vendimet: 81)

4. Veçori të pikësimit në tekstet e vendimeve

Si veçori që bien ndesh me rregullën përkatëse të pikësimit kemi konstatuar:

1) Përdorim të gabuar të thonjzave për të cituar paragrafët dhe nënparagrafët e neneve që janë shkruar me numra e me shkronja të vogla:

“Kushtetuta, krahas përcaktimit të subjekteve që iniciojnë gjykimin kushtetues në mënyrë të kushtëzuar (neni 134 paragrafi “1” nënparagrafi “a”, “b”, “c”, “ç”), në nenin 134 paragrafi “2” thekson se: “Subjektet e parashikuara në nënparagrafët “dh”, “e”, “ë”. “f” dhe “g” të paragrafit I të këtij neni mund të bëjnë kërkesë vetëm për çështje që lidhen me interesat e tyre”. (Vendimet: 497)

Një zgjedhje e tillë e shkrimit të paragrafëve e nënparagrafëve gjendet edhe në vendime të tjera në këto tekste dhe nuk është në përputhje me funksionin e thonjzave të përcaktuar në *“Pikësimin e gjuhës shqipe”*. Shkronjat në këto lloj tekstesh dhe në këtë rubrikë, nuk kanë nevojë të vendosen në thonjza për t’u dalluar nga pjesa tjetër e tekstit, sepse vijnë menjëherë pas nenit apo paragrafit a nënparagrafit përkatës (të renditur sipas hierarkisë së elementeve përbërëse të vendimit apo të ligjit), ndaj është e njohur se çfarë përfaqësojnë.

2) Praninë e panevojshme të presjes para lidhëzës bashkërenditëse dhe kur nuk ka nuanca rrjedhimi, shtesimi apo kundërshtimi:

Leja vjetore e pagueshme është një nga përfitimet që gëzon gjyqtari për të ushtruar funksionin e dhënies së drejtësisë në mënyrë të pavarur e të paanshme, dhe si e tillë nuk mund të ulet. (Vendimet: 319)

3) Mungesën e vizës lidhëse ndërmjet pjesëzës ish dhe emrit përkatës:

“Ky ligj ndalonte ushtrimin e avokatisë nga persona që kishin qenë ish oficerë të Sigurimit të Shtetit; ish anëtarë të komiteteve të Partisë së Punës së Shqipërisë; ish drejtues të organeve shtetërore që qendër e në rrethe; ish punonjës të burgjeve dhe kampeve të vuajtjes së dënimit [...] ish kryetarë të zyrave të kuadrit të të gjitha niveleve [...].(Vendimet: 357)

4) Përdorimin e dy standardeve për të shkruar termat e huaj apo fjalët a togjet e fjalëve që vijnë nga gjuhët e huaja: mes thonjzash apo vetëm me ndryshimin e llojit të shkrimit në të pjerrët. Shkrimi i pjerrët është përdorur, në pjesën më të madhe të rasteve, për të vënë në dukje a) *fjalë të huaja* e, ndonjëherë, bashkë me të takohen edhe kllapat e rrumbullakëta, por e kemi gjetur të përdorur edhe për b) *citime* të mbyllura ose jo në thonjëza, edhe për c) *mbylljen* mes thonjzash të fjalëve në shqip, të prira nga emrat: “*term/a*” ose “*shprehje*”:

a) Me ndryshimet në ligj, ata kanë një pozicion “*Sui generis*”, funksionet e tyre si gjyqtarë “ngrijnë”, por kursesi nuk mund të pranohet se ata largohen. (Vendimet: 114)

b) Kështu, është *prokurori më i lartë autoriteti, që ka të drejtë të vendosë, me ankim ose kryesisht, ndryshimin ose shfuqizimin e vendimeve të marra nga prokurori më i ulët* (neni 24/5 i ligjit) (Vendimet: 153)

c) “... konstatohet se KRRTRSH-ja, si organi më i lartë shtetëror në fushën urbane miraton thuajse të gjitha studimet me karakter madhor [...] gjë që kuptohet nga përdorimi, në këtë dispozitë ligjore, i shprehjeve “*rajonale*”, “*sipërfaqe mbi 10 hektarë*”, “*qyteteve me popullsi mbi 50.000 banorë*”, “*porteve*”, “*aeropoarteve dhe zonave strategjike*” etj.” (Vendimet: 186)

5) Përdorimin pa referim ndaj një rregulle të qartë të vizës së pjerrët, e cila, edhe pse është përfshirë te “*Rregullat e ...*” në ndarjen *Shenjat tipografike* dhe i janë numëruar 4 përdorime, të cilave u shtohen edhe disa përdorime në dy fusha të tjera: atë të matematikës dhe informatikës, të konstatuara këto nga A. Çerpja¹⁷ në një punim të paraqitur në rubrikën “Diskutime” në revistën “Studime Filologjike”, përsëri duket ende e vështirë për t’u përdorur në ndërtime të tilla.

Në lidhje me këtë vështirësi përdorimi, në korpusin e mbledhur për analizë kemi konstatuar përdorimin

a) për të shënuar alternim ndërmjet dy mundësive:

¹⁷ A. Çerpja, *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, në “Studime filologjike”, 2012/1–2, f. 205–206.

“... kategorizimi i pozicioneve të punës përgjegjës/shef sektori dhe specialist ...” (Vendimet: 212);

“... idenë se marrëdhëniet midis normave juridike bazohen në raportin e mbi/nënvendosjes së tyre.” (Vendimet: 85);

“... dhe, në mënyrë subjektive nga ministria/persona të ndryshëm” (Vendimet: 59)

dhe b) si fraksion¹⁸ në rastet e mëposhtme:

b/1. për të përfaqësuar rreshtin apo paragrafin në nenet e këtyre akteve nënligjore:

a. 1. neni 48/1 i ligjit 8436 (Vendimet: 20);

a. 2. po me të njëjtin funksion për të përfaqësuar mënyrën e re të shkruarit të këtyre teksteve si rezultat i përafrimit të legjislacionit me atë të BE-së: V-59/99 tekst ky i mbyllur në kllapa në krye të tekstit të çdo vendimi të gjykatës Kushtetuese dhe

a. 3. i shkruar poshtë variantit të plotë të shkrimit të vendimit: Vendim nr. 59, datë 5.11.1999 (Vendimet: 19).

b/2. për të përfaqësuar numrin e referencës së fraksionit që mund të gjendet i vendosur edhe para vitit të vendimit si në shembullin:

“... (vendimi i Gj. K. nr. 1/1996)” (Vendimet: 359) apo: “... pa efekte juridike mbi vendimin e Kuvendit nr. 31/2006.” (Vendimet: 238);

b/3. Për të paraqitur thyesën që përfaqëson masën, numrin e gjyqtarëve apo të deputetëve, që shërben si njësi matëse për miratimin e akteve ligjore si në parlament, ashtu edhe ato të organeve kushtetuese:

“ ... të cilat, sipas qëndrimit të shumicës, duhet të miratohen me 3/5; ... që ka përcaktuar miratimin me 3/5 të organeve kushtetuese...” (Vendimet: 287) ose që tregon masën e personave të një pale në përbërje të një institucioni: “... si autoriteti vendimmarrës i pushtetit vendor me një shumicë prej afro 2/3 nga pushteti qendror...” (Vendimet: 167).

Megjithëse një alternativë e tillë (përdorimi i shkronjave të pjerrëta në alternim me thonjëzat) pranohet, në njëfarë mënyre, edhe në *Rregullat e*

¹⁸ Në aktet administrative kjo shenjë tipografike a pikësimi, (cilido qoftë përcaktori që do t'i prapavendosej emrit “shenjë”) përdoret gjithashtu në kuptimin e fraksionit, për të bërë lidhjen me shkresën paraardhëse (referencë protokollare dhe arkivore) të prirë nga shkurtimi i fjalës “numër” dhe të ndjekur nga shkurtimi i fjalës “protokolli” Ligji “Për arsimin e lartë në Republikën e Shqipërisë” iu përcoll të gjitha IAL-ve me shkresën Nr. 1785/2 prot.”

*pikësimit*¹⁹, në tekstet e Vendimeve i gjejmë të përsëritura shumë shpesh, sidomos në kundërshtim me kufizimin e *Rregullave*... për përdorimin në citime të shkurtra, sepse ka citime mjaft të gjata mes thonjzash që janë të shkruara me këtë lloj shkrimi.

Në mendojmë se kjo “konkurrencë shenjash” që njihet nga Rregullat e pikësimit cenohet nga fakti që shkrimi i pjerrët nuk mund t’i zëvendësojë thonjëzat për të dalluar fjalë a fjali dhe nëpër citime, sepse citimet, edhe në qofshin me shkronja të pjerrëta, gjithsesi, do të kenë “nevojë” për t’u vendosur mes thonjzash.

6) Përdorimin e vizës (jo të gjatës) në krye të paragrafëve që numërojnë çështjet e ndryshme të cilat zbërthejnë përmbajtjen e teksteve në fund të të cilave vihen dy pika. Në asnjë nga përdorimet e numëruara në “*Rregullat e pikësimit*” nuk gjendet rregulla për përdorimin e kësaj vize.

E gjejmë me vend sugjerimin që A. Çerpja²⁰ ka bërë në lidhje me shpjegimet që duhet të ishin pasqyruar për përdorimin e vizës lidhëse si shenjë tipografike dhe jo për rolin e saj sintaksor, sepse në tekstet e *Vendimeve* gjetëm raste kur kjo vizë lidhëse, e shkurtër, është përdorur në krye të paragrafëve të tërë, në vend të numrave apo shkronjave që do të përdornim për t’i numërtuar, sepse janë zbërthim i tekstit të nisur në paragrafin e mëparshëm që përfundon me dy pika si shembulli më poshtë:

“Kërkuesi, me qëllim eliminimin e shkakut të mosmarrëveshjes së kompetencave ndërmjet pushteteve, ka parashtruar argumentet [...] të cilat përqendrohen në këto drejtime kryesore:

- Paragrafi i parafundit i nenit 9 të ligjit nr. 8405, datë 17.09.1998 ...;
- Neni 10 i ligjit nr. 8405, datë 17.09.1998 ...;
- Formulimi i nenit 19 të ligjit nr. 8405, datë 17.09.1998 ...;
- Në funksion të papajtueshmërisë me Kushtetutën dhe me marrëveshjet ndërkombëtare ...;
- Nenet 54, 75/2 të ligjit nr. 8405, datë 17.09.1998... që rregullojnë marrëdhëniet ndërmjet bashkisë dhe policisë ndërtimore ...”.

7) Mungesën e një pikësimi të njëjtë pas fjalës së ndërmjetme “*për këto arsye*”, me të cilën mbyllet arsyetimi dhe fillon dispozitivi i vendimit. Gjatë të gjithë tekstit të vendimeve të korpusit që kemi marrë në analizë,

¹⁹ “Shkronjat e pjerrëta zakonisht përdoren (në konkurrencë me thonjëzat) për të dalluar fjalë o ndonjë fjali në lidhje me praninë e tyre në tekstin përkatës ... e) citime të shkurtra *Rregullat e pikësimit*. Tiranë, 2002. f. 112.

²⁰ A. Çerpja, *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, në “Studime filologjike”, 2012/1–2, f. 205.

në pjesën më të madhe të rasteve kemi ndeshur pikëpresjen (“;”), kurse në pjesën tjetër të rasteve gjenden dy pikat (“:”);

8) Praninë e paragrafëve mjaft të gjatë, me struktura të ndërlikuara (deri në 16 rreshta) (Vendimet: 247–248), me mbingarkesë informacioni dhe me ndërthurje të shumë shenjave të pikësimit në të njëjtën kohë.

Konkretisht në disa raste gjejmë: dy pika (“:”) para se të fillojë numërimi i veçorive me anë të shkronjave të ndjekura nga kllapa rrumbullake “a, b, c...”; secila prej tyre ndahen nga njëra-tjetra me pikëpresje (“;”); ka shumë (19) presje (“,”) para fjalive të nënrenditura, ose për të ndarë disa fjali të ndërmjetme në përbërje të paragrafit dhe, para se të mbyllet paragrafi janë renditur referenca ndaj ligjeve, të cilat janë të futura ndërmjet kllapave të rrumbullakëta “()”, brenda të cilave ka edhe vija të pjerrëta (“/”) që janë treguese të nenit a rreshtit përkatës në të.

9) Përdorimin e pikëpresjes (“;”), e cila zbulon një raport shkak-pasojë ndërmjet dy fjalive / paragrafëve mes të cilave / të cilëve vendoset dhe në këto vendime ajo është përdorur në përputhje me rregullën e pikësimit;

10) Mungesën e dy pikave (“.”), funksioni i të cilave është të sjellin një shembull e të vendosen para tij. Por në shembullin e mëposhtëm ato nuk janë përdorur pas fjalës *si*, siç do të duhej të ishte shenja e pikësimit, nëse do të zbatohet rregulla e përcaktuar²¹:

Në kreun I të Planit të Hetimit të komisionit hetimor të titulluar “Baza ligjore, objekti, faktet, rrethanat dhe çështjet për hetim”, në mënyrë të përmbledhur përmenden këto drejtime, që përbëjnë objektin e kontrollit, si **a)** mosfillimi i hetimeve për shpërdorime të deklaruara të bëra publike...; **b)** çështje të bëra publike për djegien e gazetës “Koha Jonë”, akuzat për ...; **c)** ... deri te **i)**” (Vendime: 157)

11) Përdorimin e kllapave për të shtuar informacione a detaje, referime ndaj dokumenteve ekzistuese, duke mbajtur parasysh që asnjë element i rëndësishëm në aspektin kuptimor të tekstit nuk duhet vendosur mes kllapash. Ndërkohë që në manualet e hartimit të akteve ligjore e nënligjore rekomandohet që të shmanget²² përdorimi i kllapave

a) të rrumbullakëta (të shpeshta). Kllapat i gjejmë të përdorura:

²¹ ASHSH, IGJL, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*. “Dy pikat vihen pas fjalëve *p.sh.*, *si*, *si p.sh.*, *siç janë*. kur paralajmërojnë numërimin dhe ndiqen nga një varg gjymtyrësh homogjene. Tiranë, 2002, f. 82.

²² *Manual i hartimit të ligjeve. Një udhërrëfyes për procesin legjislativ në Shqipëri*. “Kllapat (“()”) dhe kllapat katrore (“[]”) duhen shmangur” Programi CARDS i Bashkimit Evropian për Shqipërinë, Sh. B. “Pegi”, Tiranë, 2010, f. 114.

a) 1. Për të vendosur brenda tyre nenin e ligjeve të cilave u referohen:

“Në Kushtetutë është përcaktuar (neni 1)” (Vendimet: 66); Sipas këtij ligji (nenet 6/2 dhe 18/1)” (Vendimet: 67)

a) 2. Për të dhënë një informacion alternativ:

“...një organi politik me natyrë individuale (kreut të shtetit)” (Vendimet: 66);

a) 3. Për të numëruar disa të drejta:

“... gëzojnë një sërë të drejtash individuale kushtetuese (e drejta për punë, për proces të rregullt, për ankim etj.)” (Vendimet: 80)

a) 4. në rastin e periudhave të zgjeruara të ndërkallura duke sjellë të dhëna plotësuese për rrethanat e fjalisë kryesore:

“Gjykata Kushtetuese ... rrëzoi kërkesat e këtyre dy subjekteve (me përjashtim të pretendimit për jokushtetutshmërinë e dispozitës që parashikonte që gazetarët e gazetave i nënshtroheshin kontrollit dhe dispozitës sipas së cilës Ministri i Drejtësisë lejohej të bënte kërkesë për verifikimin e kryesive të partive dhe shoqatave politike).” (Vendimet: 359)

b) katrore (jo rrallë). Këto kllapa i kemi gjetur të përdorura:

b) 1. për të vënë në dukje një togfjalësh që është thelbi i çështjes që ka marrë në shqyrtim vendimi përkatës:

“... sikurse Gjykata e Lartë i konsideron [dispozitat e kundërshtuara] se vijnë në kundërshtim me nenet 7 e 147 të Kushtetutës;” (Vendimet: 58);

b) 2. Në ndonjë rast, mes këtyre llojeve të kllapave, në mënyrë krejt të panevojshme, janë vendosur disa lidhëza: lidhëza nënrenditëse filluese **se**, madje edhe e shoqëruar nga lidhëza bashkërenditëse shtuese **dhe** në fjalinë vijuese që, në fakt, bashkërenditet me filluesen e mësipërme, apo edhe lidhëzën bashkërenditëse përmbyllëse **pra**, e cila duket sikur i kalon kufijtë e një lidhëze dhe merr fuqinë e një konektori, sepse u referohet disa fjalive të mësipërme, ndodhet pas pikëpresjes, ndiqet nga një presje, vendoset para një periudhe ku fjalitë karakterizohen nga paralelizmi strukturor:

“..., [se] në procesin gjyqësor nuk duhet të ketë asnjë ndërhyrje të papërshtatshme e të pajustificueshme, [dhe se] pushteti legjislativ dhe ai ekzekutiv duhet të sigurojnë ... të një mazhorance të caktuar; [pra], Ministri i Drejtësisë është një organ që ndryshon në mënyrë dinamike dhe për pasojë, ...” (Vendimet: 58–59)

b) 3. Të njëjtën gjë mund të themi edhe për vendosjen në *kllapa katrore* të lidhëzës bashkërenditëse kundërshtore **por** pak më poshtë, në të njëjtën faqe e cila, në vend që të paraprihet nga presja, siç përcaktohet nga

rregullat pikësimit për fjalinë e bashkërenditur që kjo lidhëz bashkon me drejtuesen, paraqitet e prirë dhe e ndjekur nga shenja e shumëpikëshit:

“... vërehet se asnjë nga këto dokumente as nuk mohon dhe as kërkon që kontrollet dhe inspektimet të mos kryhen nga Ministri i Drejtësisë ... [por] ... kërkohet që, vënia në lëvizje e Ministrit të Drejtësisë të bëhet duke respektuar parimin e mosndikimit të pajustificuar dhe abuziv...” (Vendimet: 59)

Ndër këto shenja, i vetmi që mund të justifikohet është shumëpikëshi (“...”), për shkak të gjatësisë së tekstit, që imponon shkëputjen gjatë referencës, kurse kllapat katrore s’janë aspak të domosdoshme këtu.

Në një rast tjetër, kllapat katrore janë përdorur për të mbyllur brenda tyre disa fjali a gjymtyrë fjalish që u referohen të drejtave të individëve, të përcaktuara në rreth gjashtë nene të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, me referencat përkatëse për paragrafin a pikën në secilin nga nenet. Brenda këtyre kllapave janë përfshirë edhe shenja të tjera pikësimi: *pikëpresja* (“;”) për t’i ndarë gjymtyrët homogjene a fjalitë me paralelizëm sintaksor, *presja* (“,”) për të ndarë gjymtyrë a fjali brenda gjithë ndërtimit, *kllapat rrumbullake* (“()”) për nenet, *vija e pjerrët* (“/”) për të ndarë nenin nga paragrafi a rreshti, *numrat e shkronjat* (që, nga ana e tyre, nuk janë të shoqëruar as nga pika, as nga kllapa pas tyre) për pikat brenda neneve.

12) Përdorimin, në pjesën më të madhe të rasteve, të presjes para lidhëzës filluese *se*, kur vjen pas emrit që përcakton:

“... Mbi bazën e kallëzimit të palëve, me pretendimin, se vendimi dihet që është i padrejtë”. (Vendimet: 229)

përkundër rregullës së përcaktuar nga *Rregullat e pikësimit*, sipas së cilës:

“Fjalitë kryefjalore, kundrinore e kallëzuesore (me lidhëzat *që*, *se*, *sikur* ose pa lidhëza; me përemra lidhorë a pyetës; me ndajfolje pyetëse etj.) nuk ndahen me presje”.²³

Një nga këto raste, me të njëjtin mjet lidhës, lidhëzën filluese *se*, është edhe ai kur fjala e ndërmjetme apo togu i fjalëve të ndërmjetme që vendoset mes presjesh ndodhet para kësaj lidhëze:

“Gjykata Kushtetuese e sheh me interes të evidentojë se GJND në vendimin e saj të vitit 1969 mbi delimitimin e kufijve të Shelfit Kontinental në Detin e Veriut ndërmjet Danimarkës, Hollandës dhe Gjermanisë, theksoi, ndër të tjera, se zbatimi i metodës së Vijës së Mesit krijon shpesh...” (Vendimet: 455)

²³ ASHSH, IGJL, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002, f. 55.

Ky rast, edhe pse nuk është i cilësuar shprehimisht në përmbledhjen “*Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*”, në lidhje me përdorimin e presjes, saktësohet në gramatikën normative, në kreun që trajton fjalët e togjet e fjalëve jashtë lidhjeve të zakonshme sintaksore ku thuhet:

“Kur fjalja a togu i fjalëve të ndërmjetme vjen në fund të një fjalie tjetër, vihet pas tij presje, edhe kur lidhja e fjalisë s’e kërkon këtë shenjë pikësimi”.²⁴

5. Dy çështje të diskutueshme

5.1. Shembujt e konstatuar që do të trajtojmë në këtë nënçështje të punimit paraqiten nga ana jonë, jo domosdoshmërisht si gabime apo si shkelje të rregullave të pikësimit, por si alternativa të ndeshura, të cilat janë shmangie nga rregulla e fiksuara në “*Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*”.

Përveç ndërtimeve në përputhje me rregullat e pikësimit, nga të cilat po sjellim vetëm një shembull, ka edhe ndërtime që, ashtu siç janë shkruar, çelin një diskutim në lidhje me shenjën/shenjat e pikësimit që mund të shmangen, apo që nuk kanë detyrim për të qenë të pranishme bashkë me të tjerat, kur takohen më shumë se dy prej tyre.

Lidhur me këtë çështje GJEDNJ shprehet: “Në rendet e tyre të brendshme ligjore, Shtetet Kontraktuese i kushtëzojnë të drejtat për të votuar dhe për të kandiduar në zgjedhje nga rrethana, të cilat në parim nuk janë të përjashtuara ... (Adamson kundër Latvia, parag. 116). (Vendimet: 380)

Përjashtimi nga rregulla që do të trajtojmë në këtë nënçështje ka të bëjë me ndërtime të tilla ku nisur nga shenjat e pikësimit që janë përdorur do të gjykonim që jemi në kushtet e një citimi në ligjëratë të drejtë, por prania e lidhëzës ftilluese *se*, që përbën një nga elementet përbërëse të transformimit të ligjëratës të drejtë në të zhdrejtë²⁵, e bën të dyshimtë saktësinë e citimit, sidomos në rastet kur nuk është i mundur ballafaqimi me tekstin origjinal.

²⁴ ASHRSH, IGJL, *Gramatika e gjuhës shqipe II, Sintaksa*. 1996, f. 375.

²⁵ “Tipari i parë karakteristik i ligjëratës së zhdrejtë është ndryshimi i formës së lidhjes së pjesës përmendëse me pjesën lajmuese. Kjo lidhje bëhet në mënyrë që pjesa përmendëse qëndron ndaj lajmueses si një fjali e varur kryefjalore, kundrinore a përcaktore ndaj një fjalie kryesore. ... Kështu këtu përdoren lidhëzat ftilluese *se, që...*”. në ASHSH, IGJL, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002, f. 668.

Përdorime të tilla (si këto të ndeshura nga ne në tekstet e vendimeve) të citatit/citimit janë paraqitur si raste alternative nga gjuhëtari R. Memushaj²⁶, por nuk janë përfshirë në rregullat e pikësimit që janë në fuqi. Duket se rregullat shitesë në lidhje me përdorimin e shenjave të pikësimit në citatet, të sjella nga ana e R. Memushajt mund të jenë nxjerrë, duke u bazuar kryesisht në shembuj të ndeshur në tekste, siç u ndeshëm edhe ne me tekstet që kemi në shqyrtim.

Në gramatikën tradicionale *citati* është përfshirë në kreun dhe çështjen që trajton ligjëratën e drejtë²⁷ dhe shembulli që sillet për konkretizim ka këto shenja pikësimi: *dy pikat* që ndiqen nga *thonjëzat* hapëse dhe citimi fillon me *shkronjë të madhe*.

“Në nenin 4 të këtij ligji, ndër të tjera, përcaktohet *se*: “...pastërtia e figurës morale të presidentit” është e papajtueshme me faktin se ai ka mbajtur një nga detyrat/cilësitë e parashikuara në këtë nen, gjatë periudhës 29 nëntor 1944 deri më 8 dhjetor 1990”. (Vendimet: 365)

“Neni 138 i Kushtetutës, parashikon *se*, “Koha e qëndrimit të gjyqtarëve në detyrë nuk mund të kufizohet; paga dhe përfitimet e tjera të tyre nuk mund të ulen”. (Vendimet: 313)

Siç mund ta konstatojmë, ky citim i cunguar i vendosur në thonjëza shoqërohet nga *dy pikat*, nga *thonjëzat*, nga *shumëpikëshi* që i prin citimit që fillon me *shkronjë të vogël*. Raste të tilla kemi gjetur shumë në *Vendimet*, por këtu problemi qëndron në cungimin e citimit, ku përfshihet vetëm një pjesë e tij, pjesa tjetër mund të jetë ajo që është sjellë në vijim të tij, jashtë thonjëzave, por, duke mos qenë të sigurt për këtë dhe, pasi iu referuam ligjit të sipërcituar²⁸ konstatojmë se vetëm një pjesë e përmbajtjes

²⁶ R. Memushaj, *Shqipja standarde, Si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet Toena, Tiranë, 2004, f. 241–243.

²⁷ “Në ligjëratën e drejtë përdoren shpesh edhe citimet, riprodhim i përpiktë i një thënieje duke sjellë fjalët e një personi me autoritet, të një kolektivi a populli të tërë etj. Citati për theksim edhe më të dukshëm, del shpesh në kryeradhë”. Marksi ka thënë: “Prometeu është shenjtori dhe martiri më fisnik në kalendarin filozofik”. në ASHRSH, IGJL, *Gramatika e gjuhës shqipe II, Sintaksa*. 1996, f. 667.

²⁸ Ligji nr. 10034, datë 22.12.2008 “Për pastërtinë e figurës së funksionarëve të lartë të administratës publike dhe të të zgjedhurve”, konsultuar tek ligjet.org: “Neni 4 Papajtueshmëria e funksioneve *Pastërtia e figurës morale të funksionarit publik, të përcaktuar në nenin 3 të këtij ligji, është e papajtueshme me mbajtjen prej tij, gjatë periudhës 29 nëntor 1944 deri më 8 dhjetor 1990, të një prej detyrave/cilësive të mëposhtme: ...*”

jashtë kllapave është vazhdim i citimit të shkëputur nga neni përkatës i ligjit.

Një shembull të ngjashëm ka dhënë prof. R. Memushaj në rastin e pikësimit që duhet të përdoret kur një citat sillet jo i plotë, por shpjegimi i tij është për *trepikëshin*.²⁹ Vetëm nga shembulli që ai sjell e kuptojmë që është i ngjashëm me rastin për të cilin po diskutojmë në lidhje me shenjat e pikësimit përpara citimit.

Pavarësisht se është i njohur pohimi: “Rregullat e pikësimit nuk mund të kopjohen nga një gjuhë tjetër, as të vendosen në mënyrë arbitrare, pa marrë parasysh veçoritë e sistemit sintaksor dhe traditën e shkrimit e të e pikësimit të gjuhës së cilës i shërbejnë”³⁰, ne konsultuam për këtë aspekt të përdorimit të shenjave të pikësimit edhe vendimet e Gjykatës Kushtetuese në Francë dhe Belgjikë.

Në një përmbledhje rregullash të botuara për hartimin dhe pikësimin e teksteve juridike si edhe në disa vendime të *Gjykatës Kushtetuese të Mbretërisë së Belgjikës* që konsultuam, gjetëm raste të ngjashme të përdorimit të pikësimit për të cilin po diskutojmë (por ky përdorim jepet i kufizuar në përkthime), madje pas lidhëzës *se*, në vend të *dy pikave* apo *presjes*, siç na kanë rezultuar shembujt të *Vendimet*, nuk ka asnjë shenjë pikësimi, përveç thonjzave brenda të cilave është futur një citim që fillon me shkronjë të vogël:

Me këtë rast Gjykata e lartë ka kujtuar se “prezumimi i përgjegjësisë që bie mbi rojtarin [e gjësë] mund të hidhet poshtë, nëse rojtari provon që dëmi nuk ka ndodhur për shkak të vesimit të gjësë, por për një shkak të jashtëm”.³¹

Edhe në një referencë ndaj një neni të Kushtetutës, në Vendime të gjykatës Kushtetuese të po këtij shteti gjejmë të njëjtin pikësim, por këtë herë thonjëzat prihen nga presja:

Në mbështetje të nenit 142, paragrafi 3, të Kushtetutës, “Gjykatës Kushtetuese mund t’i drejtohet çdo autoritet i parashikuar nga ligji, çdo

²⁹ R. Memushaj, *Shqipja standarde, Si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet Toena, Tiranë, 2004, f. 241–242.

³⁰ R. Memushaj, *Shqipja standarde ...*, po aty, f. 188.

³¹ La traduction littérale effectuée dans le corps du texte doit figurer entre guillemets. À cette occasion, la Cour de cassation a rappelé que « *la présomption de responsabilité qui pèse sur le gardien [de la chose] peut uniquement être renversée si le gardien prouve que le dommage n’est pas dû au vice de la chose mais à une cause étrangère* ». [guide-des-citations-references-abreviations-juridiques.pdf](#), f. 8. Konsultuar së fundi më 27.5.2018.

person që ka interes apo, në cilësinë e një shqyrtimi paraprak, çdo shkallë gjykimi”.³²

Kurse në vendimet *Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Francës*, që konsultuam, nuk gjetëm raste të tilla, por vetëm citime brenda thonjzave, të paraprirë nga dy pikat dhe teksti që përfshihej brenda thonjzave fillonte me shkronjë të madhe:

Së pari, kuptim të nenit 34 të Kushtetutës: “Ligji përcakton parimet themelore ... të arsimimit”.³³

Nga vendimet e Gjykatës Kushtetuese që po analizojmë, po sjellim këtu më poshtë disa shembuj:

Në mendimin që ky komision ka dhënë me kërkesën e Komisionit të Ligeve dhe të Drejtave të Njeriut të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës [...] theksohet shprehimisht ndër të tjera se “Duke pasur parasysh situatën tipike në Shqipëri, do të ishte me vend që ligji t’u akordojë anëtarëve të Këshillit të Lartë të Drejtësisë imunitetin nga ndjekja penale.....” (Vendimet: 130)

Në këtë shembull ka edhe probleme të tjera që kanë të bëjnë me pikësimin, siç është mospërdorimi i *presjes* për të veçuar togun e fjalëve të ndërmjetme “*ndër të tjera*”, si edhe numri i pikave që përfaqëson *shumëpikëshin* (të mos flasim pastaj për abuzimin e përdorimit të shkronjës së madhe).

Siç mund të konstatohet, këtu ndodhemi përpara një fakti që mund të marrë dy zgjidhje:

E para: Të respektohet rregulla e përcaktuar tek “*Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*” që ka pikësimin **dy pika, thonjëza** dhe fillimi pas thonjzave të jetë **me shkronjë të madhe** ose të vogël, sipas plotësisë të citimit” dhe të hiqet lidhëza nënrenditëse filluese *se*, në rastet kur ajo është përdorur;

ose

E dyta: Të ruhet lidhëza nënrenditëse filluese *se* dhe të pasqyrohet rregulla në dokumentin e “*Rregullave të pikësimit*”, ashtu siç gjendet në

³² En vertu de l’article 142, alinéa 3, de la Constitution, « [la] Cour [constitutionnelle] peut être saisie par toute autorité que la loi désigne, par toute personne justifiant d’un intérêt ou, à titre préjudiciel, par toute juridiction ». [guide-des-citations-references-abreviations-juridiques.pdf](#), f. 8. Konsultuar së fundi më 27.5.2018.

³³ En premier lieu, aux termes de l’article 34 de la Constitution: « La loi détermine les principes fondamentaux ... de l’enseignement ». f. 3 *Décision 2018-763 DC du 8 mars 2018* [Loi relative à l’orientation et à la réussite des étudiants]

shembuj, pra me strukturën: *me lidhëzën se, me dy pika* apo *me presje* dhe *me thonjëza*, (edhe vetëm thonjëzat mjaftojnë për të treguar që ka citim) (pavarësisht se me praninë e lidhëzës *se*, do të cenohej *ligjëratë e drejtë*, edhe pse ajo është vetëm një nga elementet e *së zhdrejtës*); Po këtu një alternativë zgjidhjeje mund të jetë edhe: Të hiqen *dy pikat* dhe *presja* (e përdorur në vend të *dy pikave* para *thonjësave*), sepse *dy pikat* tregojnë ndërprerje të tekstit dhe shërbejnë për të paralajmëruar fjalët që riprodhohen në *ligjëratën e drejtë* dhe *presja* i përgjigjet një pushimi të shkurtër në ligjërimin e folur, për më tepër që përpara kësaj lidhëze nuk vendoset presje në ligjërimin e shkruar.

Nëse është e vërtetë që në letërsinë artistike ka më shumë liri në përdorimin e shenjave të pikësimit, është po aq e vërtetë që në tekste të së drejtës është e kundërta. Në këto lloj tekstesh jemi të detyruar të citojmë me korrektësi çdo fjalë, sidomos tituj e nene ligjesh, dispozita, konventa, protokolle, vendime gjyqësore, akte administrative etj.

Në këtë rast shenja e pikësimit që mund të mjaftojë për të treguar që ka citim besnik janë *thonjëzat*, për aq kohë sa prania e lidhëzës fllulluese *se*, e cila shërben për të shtënë në një ndërtim një fjali të nënrenditur, nuk shoqërohet edhe nga ndryshime në kohët e foljeve të fjalisë a periudhës që vjen pas saj brenda *thonjësave*.

Për aq kohë sa shenjat e pikësimit të konstatuara në këta shembuj dhe prania e lidhëzës *se* nuk cenojnë strukturën e citimit dhe të ligjëratës së drejtë, mund të konsiderohen si alternativa për t'u përfshirë bashkë me rregullat e tjera në rubrikën përkatëse të përdorimit të presjes.

5.2. Le të shohim këtu më poshtë disa raste kur mospërdorimi i pikësimit të duhur çon në vështirësinë e të kuptuarit apo edhe në moskuptimin e përmbajtjes.

5.2.1. “*Akti normativ me fuqinë e ligjit nr. 4, datë 13.12.2005 “Për një shtesë në ligjin nr. 8405, datë 17.09.1998 “Për urbanistikën”, cenon rëndë autonominë vendore dhe bie ndesh me nenet 13, 95, 108, 114 të Kushtetutës.*” (Vendimet: 132)

Shembulli që po analizojmë këtu mund të ishte më i qartë e nuk do të shkaktonte asnjë moskuptim apo dykuptimësi, nëse do të ishte përdorur një *presje* për veçim, *thonjëzat* për të treguar përdorimin e posaçëm të togfjalëshit të zgjeruar që emërton këtë lloj akti normativ ose, në mos asnjëra prej këtyre shenjave të pikësimit, të paktën, një *karakter i ndryshëm i shkrimit* për të gjithë ndërtimin që ka nevojë të dallohet nga pjesa tjetër e tekstit në vijim.

Pas leximit të këtij ndërtimi na krijohet përshtypja sikur bëhet fjalë për dy lloj aktesh ligjore: një akt normativ me fuqinë e ligjit që nuk është saktësuar nëse numërohet apo jo dhe për dy ligje (me numër dhe datë), nga të cilët, i pari që citohet ka ndryshuar të dytin. Kështu do të mendonim se bëhet fjalë për një akt normativ që ka fuqinë e ligjit me numrin 4, datë 13.12.2005 që ka ndryshuar ligjin nr. 8405, datë 17.09.1998 “Për urbanistikën” ai që cenon autonominë vendore dhe që bie ndesh me Kushtetutën. As fjalía që vjen menjëherë pas ndërtimit të sipërcituar³⁴, nuk e ndihmon lexuesin të kuptojë nëse numri 4 është i aktit normativ apo i ligjit.

Vetëm nga leximi i vendimit në vijim, arrijmë të kuptojmë që bëhet fjalë për tre akte normative të numëruara (2, 3, 4) që kërkohet të shfuqizohen. Vendosija e *presjes* pas emrit “ligjit”, përdorimi i *thonjzave* për të mbyllur mes tyre të gjithë togfjalëshin e zgjeruar: “akti normativ me fuqinë e ligjit” apo qoftë edhe shkrimi me shkronja të pjerrëta, funksioni i të cilave është alternativ me atë të *thonjzave*, konkretisht për ta dalluar nga teksti ku ndodhet, do të kishte lehtësuar kuptimin dhe do të kishte shmangur çdo interpretim të dyfishtë.

5.2.2. “Kërkesa e shoqatës Kombëtare të Gjyqtarëve, e paraqitur nga kryetaria e saj, në kuptim të kompetencës që parashikohet në nenin 10 të Statutit, përmban si argument parësor, që Gjykata e konsideron të përfshirë në sferën e qëllimit të kësaj shoqate, pretendimin për cenim të parimit të ndarjes dhe balancimit ndërmjet pushteteve e, në veçanti, të parimit të pavarësisë së gjyqësorit, që kanë të bëjnë me rolin e Konferencës Gjyqësore Kombëtare si institucioni që zgjedh shumicën absolute të anëtarëve të Këshillit të Lartë të Drejtësisë”. (Vendimet: 270)

Siç mund të konstatojmë, në këtë periudhë të ndërlikuar me disa fjali të nënrenditura, përdorimi i *presjes* para fjalisë së parë të nënrenditur përcaktore është plotësisht i përligjur, sepse i referohet emrit paraprijës “argument” (të përcaktuar nga mbiemri “parësor”) dhe ka një lidhje jo shumë të ngushtë me të. Në fjalinë e dytë të nënrenditur përcaktore përshkruese, përsëri kemi *presje* para përemrit lidhor *që*, por, me vështirësi kuptohet që ai u referohet të dy parimeve, që përmenden në fjalitë e mëparshme.

³⁴ “Ky akt normativ e ka humbur fuqinë që nga fillimi, pasi nuk është miratuar nga Kuvendi brenda 45 ditëve.”
(Vendimet: 132).

Për të përligjur përdorimin e saktë të *presjes*, para kësaj fjalie të nënrenditur përcaktore përshkruese, emri "*parime*", që u referohet të dy parimeve "*të cenuara*" në kuptim të tekstit ku janë përdorur, do të ishte mirë të përmendej në numrin shumë pas emrit prejfoljor "*cenim*" ose të ndjekur nga ndajfolja "*përkatësisht*" ose të prirë nga numërori "*dy*", çka do ta bënte më të qartë ndërtimin: "... pretendimin për cenim (përkatësisht) të (dy) parimeve, atij të ndarjes dhe balancimit ndërmjet pushteteve e, në veçanti, të parimit të pavarësisë së gjyqësorit, që kanë të bëjnë me rolin e ...". Në këtë mënyrë si përshtatja e gjinisë dhe numrit, ashtu edhe lidhja jo e ngushtë me gjymtyrën e përcaktuar, do të ishin më të qarta.

5.2.3. Mungesa e presjeve në të gjithë paragrafin e mëposhtëm

"33 Deputetë të Kuvendit të Republikës së Shqipërisë i janë drejtuar Gjykatës Kushtetuese dhe kërkojnë shpalljen si të papajtueshme me Kushtetutën të akteve normative me fuqinë e ligjit të sipërcituara si dhe interpretimin përfundimtar të nenit 101 të Kushtetutës". (Vendimet: 133)

sidomos para përcaktorit me përshtatje "*të sipërcituara*", të shprehur me një mbiemër në numrin shumë dhe të renditur pas emrit "*ligjit*" në numrin njëjës, shkakton probleme në kuptimin e përmbajtjes dhe çon në dyshimin nëse ky përcaktor i referohet emrit "*ligjit*" pas të cilit është vendosur, çka duhet të jepte togfjalëshin: "*ligjit të sipërcituar*" dhe mund të ishte justifikuar si një gabim drejtshkrimor shkrimi i mbiemrit në gjininë femërore, në numrin shumë. Por, veçimi i tij nëpërmjet presjes, do ta kishte shmangur këtë dykuptimësi: "*akteve normative me fuqinë e ligjit, të sipërcituara (=që janë cituar më sipër)*".

Kjo dysi kuptimore mund të zgjidhej edhe duke ndryshuar rendin e këtij përcaktori [*të sipërcituara*] për ta vendosur menjëherë pas togfjalëshit "*akteve normative*", plotësues i të cilit është ai, por vetëm duke vendosur pas tij *presje* për të veçuar përcaktorin tjetër me drejtim: "*akteve normative të sipërcituara, me fuqinë e ligjit=(që kanë fuqinë e ligjit)*".

5.2.4. *"– Sipas parimeve të decentralizimit të pushtetit, të autonomisë vendore, të subsidiaritetit dhe të proporcionalitetit të parashikuar në nenin 13 të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë dhe në Kartën Europiane të Autonomisë Vendore, të ratifikuar nga Kuvendi i Shqipërisë me ligjin nr. 8548, datë 11.11.1999, të cilët kanë gjetur zbatim në ligjin nr. ..." (Vendimet: 165)*

Në këtë paragraf, përveç konstatimit të përdorimit në gjininë mashkullore, në numrin shumë, të emrit të dygjinishëm "*parimet*", gjinia e të cilit i jepet edhe përemrit lidhor "*të cilët*" që u referohet emrave që

përcakton, këtu na intereson të vëmë në dukje problematikën që lind në lidhje me të kuptuarit se cilit prej 4 parimeve të numëruara i referohet përcaktori “*të parashikuar*”.

Ai renditet menjëherë pas *parimit të proporcionalitetit* dhe duket sikur pikërisht ai parim është i parashikuar në nenin 13 të Kushtetutës. Por, pas konsultimit të Kushtetutës, ne konstatuam që, në këtë nen janë përmendur vetëm dy parimet e para (Kushtetuta e RSH: 22) dhe jo ai i proporcionalitetit. Dy faqe më tej, marrim informacionin që

“*parimi i autonomisë vendore dhe ai i proporcionalitetit janë të përcaktuar nga Karta Europiane e Autonomisë Vendore*” (Vendimet: 167)

Në këto kushte, paragrafi do të duhej të riformulohej edhe një herë, duke i ndarë nga njëri-tjetri *parimet* dhe referencat e tyre ndaj akteve ligjore përkatëse dhe duke përdorur *shenjat e duhura të pikësimit*, për të shmangur këtë moskuptim, në mos, keqkuptim.

Sigurisht që do të duhej paralelisht të korrigjohej edhe gjinia e mbiemrit në funksionin e përcaktorit, duke e vendosur atë në femërore. Pas këtyre ndryshimeve do të rezultonte varianti më i qartë:

“– *Sipas parimeve të decentralizimit të pushtetit dhe të autonomisë vendore, të parashikuara në nenin 13 të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë dhe atyre të subsidiaritetit dhe të proporcionalitetit të përcaktuara në Kartën Europiane të Autonomisë Vendore, të ratifikuar nga Kuvendi i Shqipërisë me ligjin nr. 8548, datë 11.11.1999, të cilat kanë gjetur zbatim në ligjin nr. ...*” (reformulim i ndërtimit të shkëputur nga Vendimet: 165)

6. Pikësimi në shënimet në fund të faqes. Ka jo pak shënime në fund të faqeve dhe ato janë referenca ndaj fjalorëve në gjuhë të huaj, kryesisht në gjuhën angleze, në lidhje me përkufizime të termave të ndryshëm, të cilët sillen për analogji ose vendime të gjykatave të ndryshme, ligje, konventa etj. në mbështetje të argumenteve për mbrojtje apo kundërshtim të çështjes në shqyrtim.

6. 1. Problemet në shënimet në fundfaqe lidhen me përdorimin e *presjes* në vend të *pikës* në rastet kur emri i autorit duhet të ndahet nga titulli i veprës;

Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Bot. 7 Northholland–Oxford (2008) fq. 107.) (Vendimet: 447, shënimi 2.)

6. 2. Mungesa e përdorimit të *thonjzave* për të dalluar titujt e shkrimeve të përfshira në vepra:

“Shih: Equity in International Law në Encyclopedia of Public International Law vol. 2 (1995), fq. 109.” (Vendimet: 457, shënimi 2.)

6. 3. Mungesa e përkthimit të titullit të dhënë në gjuhë të huaj dhe, për këtë arsye, edhe mungesa e *klapave katrore* (edhe shenjave të tjera) ku duhet të ishte futur titulli i përkthyer.

“David Anderson, Modern Law of the Sea, Selected Essays, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, Negotiating Maritime Delimitation Agreements, fq. 370–382.” (Vendimet: 460, shënimi 1.)

7. Përfundime e sugjerime

1. Vendimet e Gjykatës Kushtetuese që morëm në analizë kanë gabime (jo në masë të konsiderueshme) në përdorimin e shenjave të pikësimit, por janë të korrigjueshme;

2. Ndryshe nga tekstet e ligjeve, në Vendimet e Gjykatës Kushtetuese shenjat e pikësimit janë përdorur të gjitha (edhe ato që në manualët për hartimin e teksteve ligjore rekomandohen të shmangen), pavarësisht se dihet që ato kanë karakter neutral;

2. Në këto tekste gabimet e konstatuara në përdorimin e presjes, edhe në aspektin formal, edhe në atë logjik, mund të korrigjohen, nëse hartuesit e Vendimeve dhe redaktorët e tyre u referohen “*Rregullave të pikësimit*” të cilat, nga ana e tyre, duhet të plotësohen e të saktësohen;

3. Duhet ndryshuar emërtimi i shenjës tipografike “*shkronjat e pjerrëta*”, sepse ky është lloj shkrimi dhe jo lloj shenje;

4. Të saktësohet rregulla/t e pikësimit për citatat e citimet dhe të përfshihet/n në “*Rregullat e pikësimit*”.

BIBLIOGRAFI

ASHSH, IGJL, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Shtëpia botuese, “Shkenca”, (shtypshkronja “Afërdita”), Tiranë, 2002.

ASHRPSH, IGJL, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Shtypshkronja “Mihal Duri”, Tiranë, 1973.

Cornu Gérard, *Linguistique juridique*, Éditions Montchrestien, E.J.A. 2000, 2e édition, 31, rue Faluère, 75741 Paris, Cedex 15.

Çeliku, M., *Fjalët dhe togjet e fjalëve të ndërmjetme* në “Gjuha shqipe dhe letërsia në shkollë”, Tiranë, 1975/3.

Dibra, K., Varfi, N., *Gjuhësi teksti*, Sh. B. Albatros, SHBLU, Tiranë, 1999
[guide-des-citations-references-abreviations-juridiques.pdf](#)

- Gjata, L., *Teksti argumentues* (Analizë dhe përjasje në gjuhën shqipe dhe frënge), GEER, Tiranë, 2010.
- Ligji Nr. 8577, datë 10.2.2000 (ndryshuar me ligjin nr. 99/2016) “Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë”.
- Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Botimi i dytë, SHBLU, Tiranë, 2001.
- Manual i hartimit të ligjeve*. Një udhërrëfyes për procesin legjislativ në Shqipëri. Programi CARDS i Bashkimit Evropian për Shqipërinë, Shtëpia Botuese Pegi, Tiranë, 2010.
- Mansaku, S., *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe* (Projekt), Gjuha jonë 1981/2.
- Memushaj, R., *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe* (Projekti), në SF, 1981/4.
- Memushaj, R., *Shqipja standarde*, Si ta flasim dhe ta shkruajmë, Botimet TOENA, Tiranë, 2004.
- Mëniku, L., *Konektorët e tekstit në gjuhën shqipe*, Monografi, Albas, Tiranë, 2014.
- Penfornis, L. J., *Le français du droit* (Collection dirigée par Michel Danilo), CLE International, Éditions Nathan, 1998, Nathan/VUEF – 2001.
- Rregullore e brendshme për funksionimin e Gjykatës Kushtetuese “*Mbi gjykimin kushtetues dhe funksionimin e administratës*, Rregulla procedurale mbi gjykimin kushtetues”.
- Shkurtaj, Gj., *Sociolinguistika*, Shtëpia botuese e librit universitar, Tiranë, 1999.
- Topalli, T., *Gjuhësi teksti*, Universiteti “Luigj Gurakuqi”, Shkodër, Instituti i studimeve albanologjike, Shkodër, 2011.
- Vendime të Gjykatës Kushtetuese*, “Parimi i Ndarjes dhe balancimit të pushteteve”, 1998–2011, Botim i Gjykatës Kushtetuese, shtypur në shtypshkronjën “Kristalina KH”, Tiranë, 2012.